

Demeter Lajos

ADALÉKOK A MEGGYILKOLT CSENDŐR (BUTYKA IMRE) BALLADÁJÁHOZ

István Lajos az *Örökségünk* 2008/4. számában a Korond és Székelypálfalva közötti Kalonda határreszen történt csendörgyilkossággal, illetve az áldozat, Butyka Imre zsendár balladájával kapcsolatban érdekes adatokat közöl. A folklórkutató a korondi római katolikus temetőben elhantolt „balladahős” nyughelyét is felkereste, és tanulmányában megjegyzi, hogy „szép sírköve van, sírja vasráccsal kerített. A sírkövön a következő felirat olvasható: *BUTYKA IMRE M. Kir. Csendőr emlékére Ki 1888. febr. 15. Szolgálata teljesítésében Rablógyilkosok által végeztetett ki. Emelték a 2. csendőr szárnybeli bajtársak.*”¹

Az eseményt pontosító dátum nyomtatásban nem István Lajos írásában jelent meg először. Albert Ernő² 1972. június 23-án Kacsó Andrással és Lakatos Imrével kereste fel Kalonda határreszen azt az emlékkövet, amelyről István Lajos már csak azt írhatta 2008-ban, hogy olvashatatlan, mert „*az idő leette.*”³ Albert Ernőéknek harminchat évvel ezelőtt még sikerült a kopott feliratot elolvasni:

*BUTYKA IMRE
M. Kir. Csendőr
Emléke
Ki 1888 Feb. 13án
szolgálat
közben rab-
lógyilkos-
ságnak itt
esett áldo-
zatul
Emelte
a
csikszere-
dai szárny le-
génysege baj-
társi kegye-
letül
1897. évben.*⁴

A korondi temetőben álló sír- és a gyilkosság helyén, a *Butykánál* lévő emlékkövön az év és a hónap megegyezik, de az elkövetett gyilkosság napja eltérő. Ez ne tévesszen meg senkit, az útszéli emlékkő feliratának kopottsága miatt olvashatta tévesen Albert Ernő február 15.-e helyett a téves dátumot.⁵

Feltevésünk szerint – erre következtetünk a feliratokból – mind a két eméjkelt egyazon időben, a kalondai emlékkövön olvasható 1897. esztendőben állították.

*

A két, különböző időben közreadott,⁶ megbízható forrásra támaszkodva – a gyilkosság helyén lévő emlékkő, illetve az áldozat sírhantjára állított sírkő feliratának dátuma alapján – kezdtünk a korabeli sajtóban „kutakodni.” Abban bizakodtunk, hogyha a csendörgyilkosság, ahogy azt megírta István Lajos, egy postarabláshoz kapcsolódik, a híren „kaphattak” a korabeli szerkesztő urak, és ha röviden is, de a sajtóban beszámolhattak a „gaztett”-ről. Nem csalódtunk. A Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Székely Nemzet* 1888. évi 29. számában rá is akadtunk a „megdöbbenő rablógyilkosság” hírére *Parajdi postarablás* címmel: „*E hó 15-én, szerdán délelőtti 9–10 óra között [kiemelés – D. L.] a parajdi posta, amely a jó szánút miatt egylovas postaszánból állott, a Parajd – Udvarhely közötti országút Korond – Pálfalva közti részén haladt. A postaszánon a kocsison kívül Butyka Imre nevezetű csendőr [kiemelés – D. L.] ült fedezetül. A kocsi az említett időtájt megállította a lovat, hogy pihenjen, leszállott a szánról és paraszt szokás szerint húzogatta a ló füleit. Egyszerre lövés hangzott el, s Butyka Imre csendőr egyetlen kiáltással halva rogyott le. Az út mellett kétfelől elterülő ciheres helyről, hátulról órozva lőtte meg a csendőrt a három rabló, kik (...) éktelen ordítással rohantak a postaszán felé. A kocsi látva a fegyveres rablókat, kétségbeesett futással keres-*

¹ ISTVÁN Lajos 2008, 29.

² ALBERT Ernő 1973, 534–535.

³ ISTVÁN Lajos 2008, 29.

⁴ ALBERT Ernő 1973, 535.

⁵ István Lajos feltehetően a sírkő felirata és özv. Molnosné elbeszélése alapján pontosította a dátumot. 1888. február 15-ét em-

líti a gyilkosság napjaként a korabeli sajtó híradása is. (ISTVÁN Lajos 2008, 29.)

⁶ Albert Ernő 1972-ben jegyezte le a kalondai emlékkő, István Lajos minden valószínűség szerint 2008-ban másolta le a sírkő feliratát. (Vö. az 1. és 2. sz. lábjegyzettel.)

te a menedékét [kiemelés – D. L.], és meg is találta. A rablók hagyták futni, és azonnal hozzáláttak a posta kirablásához. Felfeszítették a postaládát és elrabolták belőle a benne lévő 2850 forint sósóvédekéi és 234 forint községi adó pénzzszállítmányt, valamint az összes postai leveleket. Végül pedig igazi vadállati kegyetlenséggel összeszúrkálták a megölt csendőr szuronyával a postaszánt vivő lovat, azután eltávolították. Az elmenekült kocsis Korondig futott, ahol jelentésére az ottani csendőrszakasz azonnal hozzálépett a nyomozáshoz. A kocsis vallomása szerint három rabló követte el a rablógyilkosságot és a rablógyilkosok, állítólag, (...) román suhancok voltak. (...) E büntettnél mindenesetre igen sajtáságos és nevezetes körülmény az, hogy a rablók éppen akkor, aznap támadták meg és rabolták ki [a postát], mikor szokatlanul nagy összeg pénzt vitt. Sejtették-e a gonosztevők ezt, vagy tudták? A vizsgálat kétségkívül ki fog terjeszkedni erre a kérdésre is...”⁷

István Lajos a családi hagyomány és adatközlője, özv. Molnos Lajosné Hegedűs Julianna elmondása szerint úgy tudta, hogy a parajdi sóbánya pénzét szállító postaszán kocsis, ahogy az akkorjában szokás volt, „végig Korondon fújta a postakürtöt. Ez így volt rendjén, de nemsokára a Kalonda hegy végéről szokatlanul hallatszott vissza a kürtszó Korondra”. Erre lettek figyelmesek a faluban állomásozó csendőrök, kérték meg István Lajos apai nagyapját, István Lajost, ki jó lovakat tartott, fogjon be és vigye fel őket Kalondára. A tetőn már csak a meggyilkolt Butyka Imre holttestét találták. Üldözőbe vették a rablókat, de nem tudták elfogni, mert míg a csendőrök a Fehér-Nyikó mentén vágattak Siménfalva felé, a gyilkosok jobbra térve Székelyszentmihálynál, Bencéd felé egerutat nyertek.⁸

A *Székely Nemzet* egy következő száma arról számolt be, hogy a vizsgálat során bűnrészesség gyanújával a postakocsist is letartóztatták.⁹ Kovács Dániel, a kocsis, aki felsősófalvi lakos volt – nevét és lakhelyét István Lajos közléséből tudjuk¹⁰ – az ellentmondás gyanújába keveredett. A nyomozók számára érthetetlen volt, hogy a Parajdról Székelyudvarhelyre tartó szánról miért visszafelé, éppen a támadó rablók szembe futott és Korond felé menekült, mikor a támadás helyétől, a Kalonda tetőről, ellentétes irányban, Székelyudvarhely felé is éppen akkora távolságra volt Székelypálfalva. A letartóztatott kocsis azzal mentegőztött, hogy mikor a „rablók között futott keresztül (...) a rablók revolvert szegeztek melléne, kést is fogtak reá, – azonban hagyták menekülni, ő pedig futott segélyért”. A híradás szerint a lakosságot is kihallgat-

ták. Tőlük tudták meg a nyomozók, hogy a rablást megelőző éjszaka kiknél szálltak meg a zsványok.¹¹

A tettesek letartóztatásáról a *Székely Nemzet* 1888. március 1-jén megjelent száma *Kézrekerült rablógyilkosok* címmel¹² aprólékosan beszámolt: „A parajdi rablógyilkosság elkövetőit a csendőrség kézrekerítette és letartóztatta. A bűnösök bevallották gonosz tettüket. (...)”

A büntett elkövetése előtti napon a rablógyilkosok egy korondi embernél voltak elszállásolva, s itt egyikük valahogy azt találta mondani, hogy ő régen ott [Korondon] csendőr volt. A bűnvizsgálat ezt a vékony szálat is felhasználta, és pedig teljes eredménnyel: Emerich Márton nagysajói [Şieu, Beszterce-Naszód megye] lakos a [z ezernyolcszáz]hatvanas években csendőr volt, aztán elbocsátott és később számos büntettet követett el. A vizsgálóbíró és a csendőri hatóság [miután ezt kiderítette, nyomban] Besztercére sürgőnyözött Emerich letartóztatására. Előzetesen Emerichnek minden büntetében hűséges cimboráját, Puj Dumitru monori [Monorfalva, Beszterce-Naszód megye] lakost kellett letartóztatni. Besztercéről azonnal elindultak – [1888. február] 22-én éjjel – Monorra a csendőrök. Itt éppen megérkezésük alkalmával tudták meg, hogy Puj Dumitru háza elöl egy szekér Szászrégen felé ment. A csendőrök szán[juk]on üldözőbe vették a szekeret, és Monoron alul három kilométernyire, utolérték. Megállásra szólították a szekeret, azonban a szekéren ülők a lovak közé csaptak és eszeveszett sebességgel rohantak tova. A csendőrök még 2 kilométerig üldöztek, ekkor [valahol Bátos határában] az üldözöttek szekere felfordult, s (...) a csendőrök utolérték őket. A szekéren Emerich Márton és róvott előéletű sógora, Maurer János voltak. Mindketten fejszéval akarták a csendőröket megtámadni, de [rövid dulakodás után] vasraverettek. A szekér hosszú útra volt felkészítve; [a] motozás alkalmával egy naptárt is találtak, melyen a rablógyilkosság napja és az ő visszatérésük [dátuma] fekete ironnal voltak aláhúzva. A két jómadár valamely újabb büntettet akart elkövetni, és a szekérral Puj Dumitruhoz azért mentek, hogy magukkal vigyék. Puj azonban Répáson volt, s másnap érkezett vissza, amikor nyomban lefogták.”¹³

Az elején az elfogott gyanúsítottak mindent tagadtak. A kihallgatások során ellentmondásokba keveredve törtek meg és vallották be a tettüket.

Maurer János azt állította, hogy a rablógyilkosság idején nem is volt otthon, mert Bukovinában járt. Mikor az egyik tanú rábizonyította, hogy a rablás

⁷ *Székely Nemzet*, IV, 29, 1888. febr. 21.

⁸ ISTVÁN Lajos 2008, 29.

⁹ *Székely Nemzet* IV, 33, 1888. febr. 28.

¹⁰ ISTVÁN Lajos 2008, 29.

¹¹ *Székely Nemzet*, IV, 33, 1888. febr. 28.

¹² *Székely Nemzet*, IV, 34, 1888. márc. 1.

¹³ Uo.

utáni napon azon a környéken látta, ahol a gyilkosság történt, akkor azt hazudta, hogy Küküllő vármegyében voltak búzáért és hazajövet jártak Korondon. Tagadta azt is, hogy félretett pénze volna, de a házkutatás során lakásában 41 forint dugott pénzt találtak. Ezzel nem tudott semmiképpen elszámolni. Ekkor beismerte, hogy részese volt a Kalonda tetői rablógyilkosságnak. Azt is bevallotta, hogy az osztozkodás után a ráeső pénzösszeg nagyrészét átadta a feleségének, de az a csendőröknek sem akarta előadni.

Pui Dumitru is tagadott az elején. A nyomozók a „motosások” során házában a padlódeszkákat is felszedték. Itt találtak rá arra a rejtett pénzösszegre, amely tizenöt db 10, tíz db 1 és hetven db adóhivatal által átlukasztott 1 forintosokból állt. Miután beismerte tettét, kitarzott amellet, hogy neki 200 forint jutott a rablott pénzből. Szembesítették társával, Maurerrel is. Mindketten azt vallották, hogy Butyka Imrét, a csendőrt Emerich lőtte le revolverrel. Pui Dumitru ezenkívül még azt állította, hogy mikor odaértek a lelőtt zsandárhoz, Maurer „fejével vagdalta a lelőtt csendőrt”. Arról, hogy a lovat ki szurkálta össze, nem esett szó a híradásban.

Legkonokabban Emerich tagadott. Házában csupán 21 forintot találtak, amiről nem tudott számot adni. Csak azután tett beismerő vallomást, miután megtudta, hogy büntársai mindent bevallottak. „Szerinte mindenikök 800-800 frt-ot kapott, ő a saját részét útközben elrejtette, de hogy hova, azt nem akarta megmondani”. Miután mindenre fény derült, a legelsőként gyanúba fogott postakocsist, Kovács Dánielt szabadlábra helyezték. Semmi köze nem volt a rablógyilkossághoz, csak zavarában futott szembe a rablókkal, s csupán önvédelemből hazudta, hogy a rablók fegyvert szegeztek neki. Szerencséje az volt, hogy a zsványokat sokkal jobban érdekelte a pénz, mint a megijedt kocsis, és futni hagyták.¹⁴

A három gyilkost már február végén Székelyudvarhelyre szállították. Elítélésükre feltehetően itt került sor.

Figyelemre méltó, hogy 120 évvel a történetek után István Lajos adatközlője, özv. Molnos Lajosné (szül. 1958. febr. 21.) egy-két tévedés ellenére, elég pontos információkat szolgáltatott a gyilkosságot elkövető rablók személyével kapcsolatban. A három tettes közül kettőnek, Emrich Mártonnak és

P. Dumitrunak a nevét is ismerte. A környezetében élő szájhagyományból úgy tudta, hogy a rablók közül ketten, a név szerint említettek, leszerelt csendőrök és bethlenkeresztúri (Cristur-Şieu, Beszterce-Naszód megye) illetőségűek voltak.¹⁵ Állításaival szemben csak Emrich (a sajtó szerint Emerich) volt elcsapott zsandár. P. Dumitru, vagyis Pui Dumitru és Emerich Márton nem az említett helységekből való, hanem az ugyancsak Beszterce-vidéki, előbbi monorfalvi, az utóbbi nagysajói illetőségű volt.¹⁶

Azzal ellentétben, hogy több mint három emberöltő múltán már nem mindenben pontosak az adatközlő adatai, az István Lajos által leírtak azt bizonyítják, hogy a „megrendítő esemény”, a rablógyilkosság története, a meggyilkolt csendőr balladája elevenen élt Korondon és Székelypálfalván. Udvarhelyszék említett két településétől délre – ezt a tarcsafalvi változat igazolja¹⁷ –, és a Székelykeresztúrtól északra lévő falvakban – például Nagykedén már a 20. század elején ismert volt.¹⁸

Ezzel a megállapítással ellentétes képet mutat Faragó József kolozsvári tudományos főkutató és Ráduly János kibédi felmérése. Azért, hogy egy településen belül felmérhessék a népballadák ismeretségi fokát, 1210 személyt, vagyis Kibéd lakosságának mintegy felét kérdezték ki.¹⁹ Felmérésük tárgyául *A megégetett házasságtörő asszony (Barcsai)*, *Az elcsalt feleség (Molnár Anna)*, *A rossz feleség, A gyermekgyilkos anya (Szabó Vilma)* balladáját, valamint Rózsa Sándor betyárballadáját és a Butyka Imre helyi balladát választották.²⁰ Az utóbbival kapcsolatban megállapították, habár Kibédől nem messze, Korond határában történt gyilkosságról szól, a 20. század elején, amikor itt Seprődi János gyűjtőmunkát végzett, *Butyka Imre* balladája még ismeretlen volt,²¹ „még Kibédig sem jutott el, nemhogy a magyar folklórban széles körben elterjedt volna”. A „könyvből ismerik” rovat mínusz jelei mutatják,²² hogy „a szóbeli hagyományt az írott forma ezúttal egyáltalán nem befolyásolta vagy támogatta”.²³ A vizsgált falura vonatkozóan az említett hat ballada ismertsége és népszerűsége alapján azt a következtetést vonták le, hogy „minél régebbi egy ballada, és napjainkra minél összefüggőbb szorult földrajzilag a magyar folklórban, annál kevésbé ismerik a faluban. És fordítva: minél fiatalabb történetileg és minél általánosabb földrajzilag, annál jobban él a falu köztudatában.

¹⁴ Uo.

¹⁵ ISTVÁN Lajos 2008, 29.

¹⁶ *Székely Nemzet*, IV, 34, 1888. márc. 1.

¹⁷ FARAGÓ József 1965, 417.

¹⁸ SOLYMOSSY Sándor 1929, 660–668.

¹⁹ RÁDULY János 1975, 16.

²⁰ FARAGÓ József – RÁDULY János 1971, 47; FARAGÓ József

1977, 372–388.

²¹ SEPRÓDI János 1974; FARAGÓ József – RÁDULY János 1971, 42–49.

²² A kimutatást lásd a dolgozat végén.

²³ FARAGÓ József 1977, 388; FARAGÓ József – RÁDULY János 1971, 46.

Helyileg tehát azok a balladák uralkodnak, amelyek az egész folklórban általában uralkodnak. Butyka Imre példája mutatja, hogy hiába keletkezett ez a ballada a közelmúltban és a közelben: ugyanazok a tulajdonságai, amelyek nem voltak elégségesek hozzá, hogy a magyar folklórban mindenütt szétterjedjen, ahhoz sem voltak elégségesek, hogy Kibédén közismertté, közkedvelté legyen.²⁴ Habár nem vált a faluban szélesebb körben ismertté, Ráduly János 1965–1970 között a ballada három változatát és két töredékét gyűjtötte össze.²⁵

A ballada háromszéki elterjedését leginkább annak köszönhetjük, hogy Butyka Imre, a legyilkolt csendőr kovásznai születésű volt. Ezt a Konsza Samu²⁶, Pozsony Ferenc²⁷ és Albert Ernő²⁸ által gyűjtött balladaváltozatok, töredékek bizonyítják. Azonban itt is megfigyelhető, hogy a ballada nem az egész Háromszék területén ismert. Csupán a volt Sepsiszek két falujából, Bodokról került elő egy töredék és Rétyről egy kétszakaszos változat. Kovásznáról, ahonnan Butyka Imre származott, és emiatt elvárhatóan ismertebb kellett volna hogy legyen, egy variáns sem került elő, de ezzel ellentétben, érdekes módon, a közeli Páváról négy változata is ismert.

A megölt zsandár balladájának legelső rögzített változatáról Solymossy Sándor tett említést.²⁹ Vikár Béla neves népzene kutató Nagykedén (Hargita megye) énekelte fonográfra. Ennek az énekelte balladának az első két sorával:

„Hallottátok, Korond mellett mi történt?

Szegény zsandárt a pénzié megölték...”

példázta, hogy az ilyen, avagy a hasonló, Székelyföldön eléggé gyakori kezdőformulájú balladák, „az egykori hegedős énekek emlékét” őrzik. „El kell képzelnünk – írja – az énekmondót, aki a néptömeg előtt új történetet, legfrissebb esetet készül hallgatóságának elmondani. Hogyan irányítja magára a közfigyelmet, mivel kelti fel az érdeklődést közlendőire? Van-e természetesebb kezdet az ilyennél? „Hallottátok ... helyen mi történt?” vagy: „Hallottátok (emennek-amannak) a hírét?”³⁰

Az idézett kezdőformulák nemcsak a régi és a betyárballadákban fordulnak elő, hanem az új típusúak közé sorolt helyi balladákban is gyakran felhangzanak. Faragó József *Mezöbándi úrfi* (régiballada), *Vidróckit* (betyárballada), *Katona Ida* és *Bíró Gyula* balladáját (új ballada) hozta fel példaként.³¹ Ugyanő

a *Háromszéki helyi balladák* című tanulmányában *Butyka Imre*, vagyis *A meggyilkolt csendőr* balladáját, a hasonló kezdetűekkel együtt, megkülönböztetve a betyár és az új balladától, a helyi balladák között, az énekmondó balladák közé sorolta.³² Albert Ernő gyűjtéséből vett példákkal szemléltette a kezdőformulát, amely a cselekmény, vagyis a gyilkosság helyét, a második sorban az áldozat nevét, esetünkben az illetőségét jelölte meg:

„Hallod, babám, hogy Korondon mi történt:

Kovásznai Butyka Imrét megölték...”

Vagy:

„Hallották-e, Korond-hegyen mi történt:

Háromszéki Butyka Imrét megölték...”³³

Ugyancsak a *Butyka Imre* balladájával példázta ennek a típusú balladának az általánosan elterjedt harmadik és negyedik sorát, az általában használt költői hasonlatot, és az ártatlanul elhunyt kilétét megerősítő negyedik sort:

„Vérét vették mint a fogoly madárnak,

Kovásznai Butyka Imre zsandárnak.”³⁴

Természetesen az idézett formulasorok a szóban forgó balladaváltozatokban és -töredékekben nem mindig a felvázolt sorrendben jelennek meg, de a típusra jellemzően legtöbbször megjelennek. Ennek illusztrálására, az újsághírek tényei és a ballada elmesélő részei összehasonlítása végett az általunk ismert összes *Butyka-balladát* a gyűjtés időrendjében közreadjuk:

1.

Szegény csendőr

Hallottátok, Pálfalvára mi történt?

Szegény csendért más pénziért megölték.

Hét óraker Korond között kávézott,

Tíz óraker piros vére kiömlött.

Sepsibodok, Háromszék –
1933. Rákosi László.³⁵

2.

Butyka Imre

Hallod, rózsám, Kalandában mi történt?

Butyka Imrét más pénziért megölték.

Vérét vették, mint a fogoly madárnak,

Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.

Hét óraker Korond között kávézott,

Nyolc óraker piros vére bugyogott.

²⁴ FARAGÓ József 1977, 389; FARAGÓ József – RÁDULY János 1971, 47.

²⁵ RÁDULY János 1975, 149–151.

²⁶ KONSZA Samu 1957, 225.

²⁷ POZSONY Ferenc 1984, 228.

²⁸ ALBERT Ernő 1973, 387–388.

²⁹ SOLYMOSSY Sándor 1929, 665.

³⁰ Uo., 664–665.

³¹ FARAGÓ József 1965, 23, 280, 348, 422.

³² FARAGÓ József 1977, 372–388; ALBERT Ernő 1973, 44–47.

³³ FARAGÓ József 1977, 384; ALBERT Ernő 1973, 45.

³⁴ Uo.

³⁵ KONSZA Samu 1957, 225.

*Kiomlott a piros vére a nagy hóra,
Maga pedig leesett az út martijára.*

– Gyere, Dani, ne hagyd engem elveszni,
Három rabló a véremet onta ki.
– Megmondtam volt én az édesanyjának:
Egy fia van, ne eressze zsandárnak.

Tarcsafalva, Udvarhelyszék –
id. Vajda Pálné, 75 éves.
Gyűjtötte: Jakab Ferenc.³⁶

3.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, babám, hogy Korondon mi történt:
Kovácsnai Butyka Imrét megölték.
Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Kovácsnai Butyka Imre zsandárnak.*

*Butyka János, nyisd ki gyászos kapudat,
Halva hozzák a te csendér-fiadat.
Halva hozzák, de nem a hazájába,
A korondi temető sírdombjára.*

Páva, Háromszék –
Ozsvát Józsefné, Cofa Mária, 81 éves.
Gyűjtötte: Sütő Margit, 1959.³⁷

4.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallottatok, Etédfalván mi történt:
Szegény zsandárt más pénziér megölték.
Vérét vették, mint egy fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.*

Kibéd, Maros-Torda vm. –
Balla Antalné Madaras Katalin, 87 éves.
Gyűjtötte: Ráduly János, 1965. febr. 13.³⁸

5.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, pajtás, hogy Kalandán mi történt:
Háromszéki Butyka Imrét megölték.
Vérét vették, mint egy fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.*

Kibéd, Maros-Torda vm. –
Karácsony József, 43 éves.
Gyűjtötte: Ráduly János, 1966. ápr. 5.³⁹

6.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallottatok, a Kalandán hogy történt:
Butyka Imrét a Kalandán megölték.
Reggel hétkor még a kávé megitta,
S nyóc óraker piros vére kifolyta.*

*Szép leányok, arra kérlek titeket,
A síromra virágot ültessetek,
Mer én többet már köztetek nem leszek,
Csak a nagy ég maradjon tiveletek.*

Kibéd, Maros-Torda vm. –
Ferenczi Sándor, 79 éves.
1967. nov. 10.⁴⁰

7.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, pajtás, Pálfalvában mi történt:
Háromszéki Butyka Imrét megölték.
Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre Zsandárnak.*

*Butyka János, nyisd ki a te kapudat,
Halva hozzák a te édes fiadat.
Hozzák, viszik, de nem a hazájába,
A korondi temető mély árkába.*

*Minden anyának én azt kommandálok,
Kis kerijibe ne ültessen virágot.
Ültettem én, gyomláltam én eleget,
Más pénzéért szenvedtem én eleget.*

Páva, Háromszék –
Csekme Emma, 64 éves.
Gyűjtötte: Péli Mihály, 1969.⁴¹

8.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, pajtás, hogy Kalandán mi történt:
Butyka Imrét más pénziér megölték.
Még Korondon hét óraker kávézott,
Nyóc óraker piros vére kiomlott.*

*Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.
Butyka János, nyisd kapudot, kapudot,
Halva hozzák szép fiadot, fiadot.*

*De nem haza szállására szállásra,
Korondi kaszárnyába, kaszárnyába.
Nagykorondi szép ifjúság, leányok,
Jobb kezemet nem emelek tirátok.*

*Kísérjetez ki a sírig virággal,
S fejembe egy emléket állítsatok.
Írjátok rá: Butyka Imrének sírja,
Kit három rabló szállított a sírba.*

Kibéd, Maros-Torda vm. –
Mátyus Csaba, 14 éves.
Gyűjtötte: Ráduly János, 1970. ápr. 12.⁴²

³⁶ FARAGÓ József 1965, 417.

³⁷ ALBERT Ernő 1973, 388.

³⁸ RÁDULY János 1975, 150.

³⁹ Uo., 151.

⁴⁰ Uo., 150.

⁴¹ ALBERT Ernő 1973, 387.

⁴² RÁDULY János 1975, 149–150.

9.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

– *Butyka Imre mit gondoltál,
Mikor hazulról indultál?*
– *Én egyebet nem gondoltam,
Bánatos útnak indultam,
Három csendőr jött utánnam,
Mit akarnak, nem tudhattam.*

*A legelső fejbe üte,
A második megkötöze,
A harmadik szíven löve,
Így folya ki piros véreem.*

Kibéd, Maros-Torda vm. –
Mátyus Klára, 61 éves.

Gyűjtötte: Ráduly János, 1970. aug. 25.⁴³

10.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallották-e, Korond-hegyen mi történt?
Háromszéki Butyka Imrét megölték.
Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.*

*Nyolc óraker Korond-hegyen kávézott,
Kilenc óraker a faluba cikázott.
Nem gondolta, a faluba mi rejlik:
Tíz óraker piros vére megalszik.*

Réty, Háromszék –
Papp Vilma, 76 éves.
Gyűjtötte: Kovács Lajos, 1971.⁴⁴

11.

Butyka Imre

*Hallod, pajtás, hogy Kalandán mi történt?
Butyka Imrét más pénziér megölték.
Még Korondon hét óraker kávézott,
Nyolc óraker piros vére kiomlott.*

*Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.
Butyka János, nyisd kapudot, kapudot,
Halva hozzák szép fiadot, fiadot.*

*De nem haza szállására szállásra,
Korondi kaszárnyába, kaszárnyába.
Nagykorondi szép ifjúság, leányok,
Jobb kezemet nem emelek tirátok.*

Kibéd, Maros-Torda vm. –
adatközlő nélkül.
Gyűjtötte: Ráduly János, 1971 (?).⁴⁵

12.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, pajtás, hogy Pálfalván mi történt?
Kovásznai Butyka Imrét megölték.
Vérít vették, mint a fogolyadárnak,
Kovásznai Butyka Imre zsandárnak.*

*Butyka János nyisd ki a te kapudot,
Halva hozzák a te édes fiadot.
Hozzák, viszik, de nem a hazájába,
A korondi temető mély árkába.*

Páva, Háromszék –
Tatár Sándor, 66 éves.
Gyűjtötte: Pozsony Ferenc, 1974.⁴⁶

13.

Butyka Imre
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, pajtás, Pálfalvára mi történt?
Háromszéki Butyka Imrét megölték.
Vérét vették, mint a fogolyadárnak,
Háromszéki Butyka Imre zsandárnak.*

*Butyka János, nyisd ki a te kapudot,
Halva hozzák a te édes fiadat.
Hozzák-viszik, de nem a hazájába,
A korondi temető mély árkába.*

Páva, Háromszék –
Olosz Ferencné Bartha Irma, szül. 1904.
Tanulta: Gazda Enikő, 1975.⁴⁷

14.

Hallod, pajtás
(*A meggyilkolt csendőr*)

*Hallod, pajtás, Pálfalvában mi történt?
Szegén csendőrt a pénziért megölték.
Este nyolckor kocsmában bort ivott,
S tíz óraker piros vére kicsordult.
Vérít vették, mint a fogolyadárnak,
Halva hagyták az útnak a porában.*

*Balog Jóska már két csendőr vallassa:
– Balog Jóska, mit gondoltál magadba,
Mikor ezt a szegény csendőrt megszórtad?
– Nem sajnáltad öt korona hat krajcárért az életét, kiontani?
– Csendbiztos úr, sem a pénzért, sem egyébért nem tettem, csak a
régi szeretőmért. Elvette a szeretőmöt, összetörte a szívemet.
Én elvettem az életét. Sose bánom a tettemet azért.*

*Megkondult már a pálfalvi negyharang,
Orbán Pétert viszik a temetőbe.
Apja, anyja, testvérei sirassák.
Falu népe zokogva megy utána,
Elkíséri az utolsó útjára.*

⁴³ Uo., 151.

⁴⁴ ALBERT Ernő 1973, 388.

⁴⁵ FARAGÓ József – RÁDULY János 1971, 48; ISTVÁN Lajos 2008, 29.

⁴⁶ POZSONY Ferenc 1984, 228.

⁴⁷ Ez alkalommal mondok köszönetet Szócsné Gazda Enikőnek segítségéért és a ballada közléséért.

*Hull a föld a koporsóra
Az utolsó harangszóra,
Hull a föld a koporsóra
Az utolsó harangszóra.*

*A sírhalom fölhaltolva,
Virágokkal teleszörva.
Balog Jóska vasra verve,
Balog Jóska vasra verve,
Kísérik a vesztőbelyre.*

*A kisbíró kidobolta: – Holnap délben akasztás lesz a városban.
Bitófa van felállítva. Arra fogják Balog Józsi akasztani. A tövében
magas szék van. Balog Józsi arra felállították, és a tömeghez
kiáltotta:*

*– Legények, legények, rólam tanuljatok:
Leányért vért ne ontsatok,
Leányért vért ne ontsatok.*

*Hármat ütöttek a nagydobra. Balog Jóska lóg a nagy bitófán.
Három napig mind lóg vala, három nap múlva rabtársai gödröt
ástak.*

*Balog Jóska beledobták,
A földet is reahányták,
Reahányták, letaposták,
A fejfára csak ezt írták:
– Itt nyugszik a csendörgyilkos.*

És azután, mint egy ebet ott elhagyták.

Gyimesbükk, Csíkszék –
Albert Mátyás, 69 éves.
Gyűjtötte: Albert Ernő, 1978. júl. 21.⁴⁸

15.

Butyka Imre balladája

*Hallod pajtás, a pálfalvin mi történt,
Butyka Imrét más pénziért megölték.
Még Korondon hét órákor kávézott,
Nyolc órákor piros vére kiömlött.*

Korond, Udvarhelyszék –
özv. Molnos Lajosné Hegedűs Julianna, szül. 1958. febr. 21.
Gyűjtötte: István Lajos, 2008.⁴⁹

A tizenöt általunk ismert *Butyka-ballada* közül (a tizenhatodiknak csak a két első sorát ismerjük Solymossy idézetéből)⁵⁰ a 9-es számú, melyet Ráduly János gyűjtött 1970-ben Kibéden, más kezdőformulájú, és tartalmában teljesen eltérő. Ez az új balladatípus általában az áldozat, a meggyilkolt, illetve a kivégzésre ítélt megkérdezésével kezdődik, aki válaszként meséli el a tragikus kimenetelű történetét. Ebben a változatban a kérdezett Butyka Imre – úgy tűnik – nem csendőr, hanem a három gyilkosa az, akik közül az egyik fejbe ütötte, a másik megkötözte, a harmadik pedig szíven lőtte. A gyűjtő megállapította, a „változatnak más a strófászerkezete, ritmusa ősi

nyolcas, valószínű tehát, hogy a dallama is más lehetett. (...) Meglehet, hogy eredetileg más történethez kapcsolódott, s csak később idomították a Butyka Imre köré csoportosuló eseményekhez.”⁵¹

A 14-es számú ballada, melyet Albert Ernő 1978-ban gyűjtött Gyimesbükkön, igaz, hogy a *Butyka-balladákra* jellemző kezdőformulával kezdődik, de egy teljesen más történetet mesél el. Adatközlője a prózai részekkel kiegészített balladában egy kocsmározás utáni verekedést, és a tettes Balog Józsi kivégzését énekelte meg. A gyilkos nem rablási szándékából, hanem az elszeretett lány miatt ölte meg a csendőrt. Albert Mátyás, aki Albert Ernőnek 1978–79 között három változatban énekelte el a balladát, mondta el azt is, hogy a történet az 1800-as években, a Csíkszereda melletti Pálfalván történt. Ebben a változatban a csendőr neve Butyka Imre helyett Orbán Péter, akit Pálfalván temettek el. Akiért meggyilkolták, „az a híres csalfa Marcsa”, aki később virágot vitt a két sírra:

„Egyet tett a Péterére,
A másikat a Jóskaéra,
És azután magát felakasztotta.”⁵²

Tizenhárom ballada, avagy balladatöredék a korabeli újságban is hírré tett kalondai csendörgyilkosságról szól. Az 1, 7, 12, 13. és 15. számúak [Székely]pálfalvát, a 3. és a 10. Korondot, a 2, 5, 6, 8. és a 11. számú a két falu közötti Kalonda-tetőt teszi az esemény színterévé. Mind a három igaz, mert Kalanda, vagyis Kalonda a két említett falu közötti határrész. Egyetlen kibédi balladatöredék, a 4. számú említi (tévesen) helyszínül a Korondtól délnyugatra, Székelypálfalvától nyugatra lévő települést, Etédet.

Butyka Imre származását számszerint tíz ballada jelöli meg. Háromszékinek a 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11. és 13., még pontosabban, kovásznainak a 3. és a 12. számú balladák jelölik meg. Egyes balladákban az apa neve is említve van (3, 7, 8, 11, 12. és 13.):

„Butyka János, nyisd ki gyászos kapudat,
Halva hozzák a te csendér-fiadat”.

Vagy:

„Butyka János, nyisd ki a te kapudat,
Halva hozzák a te édes fiadat”.

Avagy:

„Butyka János, nyisd kapudot, kapudot,
Halva hozzák szép fiadot, fiadot”.

Ezt a kétsoros formulát a szülői gyász és tragédia határfokozásaként alkalmazták, amely esetünkben azzal tetőződik a következő két sorban, hogy a fiát

⁴⁸ ALBERT Ernő 2004, 248–249.

⁴⁹ ISTVÁN Lajos 2008, 29.

⁵⁰ Vö. a 30. jegyzetponton.

⁵¹ RÁDULY János 1975, 187.

⁵² ALBERT Ernő 2004, 331–332.

nem viszik haza, hanem idegen földbe, a korondi temetőbe temetik el:

„Halva hozzák, de nem a hazájába,
A korondi temető sírdombjára”.

Vagy:

„Hozzák, viszik, de nem a hazájába,
A korondi temető mély árkába”.

A balladák azt feltételezik, hogy Butyka Imre fiatal legényember volt. Erre a 6, 8. és 11. számú balladák következő soraiból következtettünk:

„Szép leányok, arra kérlek titeket,
A síromra virágot ültessetek,
Mer én többet már köztetek nem leszek,
Csak a nagy ég maradjon tiveletek”.

Illetve:

„Nagykorondi szép ifjúság, leányok,
Jobb kezemet nem emelek tirátok”.

A tarcsafalvi (esetünkben 2. számú ballada) változat azt is elárulta, hogy Butyka Imre egyetlen fiúgyermek volt családnak:

„Megmondtam volt én az édesanyjának,
Egy fia van, ne engedje zsandárnak”.

Ezeket a szálakon elindulva próbáltuk megkeresni a kovásznai anyakönyvekben, hogy melyik esztendőben születhetett a fiatalember. Első kérdésként az merült fel, hogy mivel Korondon a római katolikus temetőben temették el, katolikus, avagy, amint az összes kovásznai Butykák, református szülők gyermeke volt-e. Az utóbbi bizonyult igaznak, mert tudva, hogy Kovászna katolikusai hosszú időn át a zágoni anyagyházhoz tartoztak, ezekben az anyakönyvekben kovásznai Butyka nevezetű római katolikus nem találtunk. Ezzel szemben a kovásznai református egyház egyik anyakönyvében az 52. lapon ráakadtunk arra, hogy *őspolgár Butyka János* és Balog Júlia fiát, *Imrét, aki* 1861. október 21-én született, október 30-án tartották keresztvíz alá.⁵³ Ezek szerint kovásznai Butyka Imre, amikor meggyilkolták, mindössze 27 éves volt.

A rablógyilkosságot, mint az újság híradásaiból tudjuk, hárman követték el. Ezt a tényt csupán két változat, a leghosszabb, négy szakaszos, Ráduly János által 1970-ben gyűjtött ballada (8. számú) legutolsó sora említi meg a következőképpen:

„Írjátok rá: Butyka Imrének sírja,
Kit három rabló szállított a sírba”.

A tarcsafalvi változat (2. számú) egy párbeszéd keretében hozza szóba a három rablót:

„– Gyere, Dani, ne hagyj engem elveszni,
Három rabló a véretem ontsa ki”.

A 9. számú ballada, amely egy másik típusú helyi balladának a formulájára épül, ugyancsak három el-

követőt említ, de ebben az esetben Butyka Imre nem csendőr, hanem a három gyilkosa az.

Értelmetlen halálát, azt, hogy nem a saját vétkéért vagy vagyonáért ölték meg, a balladatípuson belül egy elég gyakran használt sorral és annak változataival fejezték ki. Ebbe a sorba és variánsaiba burkoltan az is bele van foglalva, hogy szolgálatban lévő csendőrként csupán az állam pénzét fedezte, hogy az a posta útján rendeltetési helyre érkezzon. „Butyka Imrét más pénziér(t) megölték”. (2, 8, 11, 15.) Vagy: „Szegény csöndért (csendört, zsandárt) más pénziért megölték”. (1, 3, 14.) Illetve, hogy: „Más pénzért szenvedtem én eleget” (7. számú ballada).

A váratlan halálra, és arra, hogy a csendőr egy kiszámíthatatlan, senki által nem számított rablógyilkosság áldozata lett, több balladában két sorban (1, 2, 6, 8, 11, 15.), a 10. számú esetében egy teljes szakaszban utaltak.

2. számú ballada:

„Hét órákor Korond között kávézott,
Nyolc órákor piros vére bugyogott”.

6. számú ballada:

„Reggel hétkor még a kávé megitta,
S nyóc órákor piros vére kifolya”.

8, 11, 15. számú ballada:

„Még Korondon hét órákor kávézott,
Nyóc órákor piros vére (kiömlött) kiomlott”.

1. számú ballada:

„Hét órákor Korond között kávézott,
Tíz órákor piros vére kiömlött”.

10. számú ballada:

„Nyolc órákor Korond-hegyen kávézott,
Kilenc órákor a faluba cikázott.

Nem gondolta, a faluba mi rejlik:

Tíz órákor piros vére megalszik”.

Az idézett sorok egyben a rablógyilkosság idejét is behatárolják, amelyet reggel nyolc órára tesznek. Csupán két esetben történik a rablógyilkosság tíz órákor. A *Székely Nemzet* korabeli tudósítása az eseményt kilenc-tíz órára tette, csupán egy-két órnyi az eltérés, talán ebben az esetben a balladákban megénekelte nyolc óra a reális.

Összehasonlítva a korabeli újság híradásait *Butyka Imre balladájának* változataival, a fennebb említett valóságelemek kivül csupán a tarcsafalvi ballada őriz a rablás történetével kapcsolatos, külön is kiemelhető valóságelemet.⁵⁴ Az egyik arra vonatkozik, hogy a rablógyilkosság télen történt: „Kiomlott a piros vére a nagy hóra”. A másik pedig a harmadik szakasz párbeszéde, melyben az áldozat, vagyis a megölt Butyka Imre egy Dani nevezetű szólít meg:

⁵³ SÁL, F. 105/270, 53–54.

⁵⁴ A kávézáson kívül. A balladaváltozatokban a paraszttársadalom szemében úri élvhajzásnak számító „kávézás” a halál

váratlanságával és kegyetlenségével kerül ellentétbe. (Tánczos Vilmos lektori megjegyzése.)

„– Gyere, Dani, ne hagyj engem elveszni,
Három rabló a véremet ontsa ki”.

postakocsis, aki a puskalövést meghallva fejvesz-
ten elfutott.

Ez a Dani, mint utólag István Lajos írásából ki-
derült, nem más, mint Kovács Dániel, a felsősófalvi

Demeter Lajos – Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy, Gábor Áron u. 14., RO-520008; demlajos@freemail.hu

Melléklet

Életkor	Hagyományból tudják		Könyvből tudják		Hallottak róla		Nem hallottak róla	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
8–15 éves	3	1	–	–	4	4	147	144
16–30 éves	2	2	–	–	3	2	135	156
31–50 éves	3	2	–	–	4	3	135	157
50 fölött	4	3	–	–	7	8	122	159
Összesen	12	8	–	–	18	17	539	616

Butyka Imre balladájának ismertsége Kibédén 1971-ben (Faragó József és Ráduly János felmérése⁵⁵ alapján)

⁵⁵ FARAGÓ József – RÁDULY János 1971, 47.

Irodalom

- ALBERT Ernő (szerk.)
 1973 *Háromszéki népballadák* (Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye, Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
 2004 *A halálra táncoltatott leány. Csíki népballadák*, Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- FARAGÓ József (vál., szerk.)
 1965 *Jávorfá-muzsika. Népballadák*, Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.
 1977 A népballadák Kibéd mai köztudatában, in: Uő: *Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 372–388.
- FARAGÓ József – RÁDULY János
 1971 A népballadák Kibéd mai köztudatában, *Művelődés*, XXIV/12, 41–49.
- ISTVÁN Lajos
 2008 Butyka Imre balladája, *Örökségünk*, II/4, 29.
- KONSZA Samu
 1957 *Háromszéki magyar népköltészet* (Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József), Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely.
- POZSONY Ferenc
 1984 *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- RÁDULY János
 1975 *Kibédi népballadák*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SEPRÓDI János
 1974 *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* (A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István, gondozta Benkő András), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SOLYMOSSY Sándor
 1929 A székely népballadákról, in: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*, Sepsiszentgyörgy, 660–668.

Note la balada jandarmului ucis (Imre Butyka)

(Rezumat)

Analiza baladelor de crimă recente are mai multe direcții de cercetare. Balada lui Imre Butyka, care s-a răspândit în marea parte a Ținutului Secuiesc, are la bază jefuirea unui traseu (unei mașini de poștă). Autorul relevă informațiile publicate în ziare oferindu-ne astfel posibilitatea de a arunca o privire peste scenariul crimei. Analiza corelațiilor specifice dintre baladă și realitate nu se limitează numai asupra creației de folclor și a prezentării relatărilor legate de crimă, ci ia în considerare și semnele ulterioare (piatră funerară, respectiv memorială) ale acestei întâmplări tragice.

Notes to the ballade of the murdered gendarme (Imre Butyka)

(Abstract)

The analysis of recent murder ballades has many investigating directions. The ballade of Imre Butyka that had spread in most regions of Székelyföld was based on the story of a mail-coach robbery. The author reveals the information published by newspapers so we can take a glimpse into in this murder scenario. The analysis of the specific correlations of the ballade and reality is not limited only to the folk art creation and the records related to the murder, but it also takes into consideration the later signs (memorial stones) of this tragic event.